

TIJORAT BANKI KREDIT PORTFELINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Utkirova Nodira Timurovna

O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22844560>

Annotatsiya. Mazkur tezisda tijorat banklari kredit portfelini samarali boshqarishning zamonaviy yo‘nalishlari, kredit risklarini kamaytirish, kreditlar sifatini oshirish hamda muammoli kreditlarning oldini olish masalalari tadqiq etilgan. O‘zbekiston bank tizimining 2026-yildagi amaldagi ko‘rsatkichlari asosida kredit portfeli hajmi va muammoli kreditlar dinamikasi tahlil qilingan. Kredit portfelini diversifikatsiya qilish, qarz oluvchilarning kreditga layoqatligini zamonaviy scoring usullari orqali baholash, erta ogohlantirish tizimlarini joriy qilish, kredit risklarini raqamli monitoring qilish va sun‘iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: tijorat banki, kredit portfeli, kredit riski, muammoli kredit, NPL, kredit scoringi, diversifikatsiya, kredit monitoringi, bank aktivlari, raqamli texnologiyalar.

Abstract. This paper examines modern approaches to the effective management of commercial bank loan portfolios, focusing on mitigating credit risk, improving loan quality, and preventing non-performing loans. It analyzes the volume of loan portfolios and the dynamics of problem loans based on performance indicators from Uzbekistan’s banking system as of 2026.

Proposals have been developed regarding loan portfolio diversification, the assessment of borrower creditworthiness using modern scoring methods, the implementation of early warning systems, the digital monitoring of credit risks, and the utilization of artificial intelligence capabilities.

Keywords: commercial bank, loan portfolio, credit risk, problem loan, NPL, credit scoring, diversification, credit monitoring, bank assets, digital technologies.

Kirish

Tijorat banklari faoliyatida kredit operatsiyalari bank daromadlarini shakllantiruvchi asosiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, kreditlash hajmining kengayishi bank oldida kredit riskini samarali boshqarish, qarz oluvchilarning moliyaviy holatini to‘g‘ri baholash, kredit portfelini diversifikatsiya qilish va muammoli kreditlarning yuzaga kelishini oldindan aniqlash vazifalarini qo‘yadi. Shu sababli kredit portfelining faqat miqdoriy o‘rishini emas, balki uning sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilash ham tijorat banklari barqarorligini ta‘minlashning muhim sharti hisoblanadi.

O‘zbekiston bank tizimida ham kreditlash ko‘lami sezilarli darajada kengaymoqda.

Markaziy bank ma‘lumotlariga ko‘ra, 2026-yil 1-iyul holatida tijorat banklarining jami kredit portfeli 642,81 trln so‘mni tashkil etgan. Bank tizimining jami aktivlari 1 005,8 trln so‘mga, depozitlar 473,76 trln so‘mga, kapital esa 148,89 trln so‘mga yetgan. Kredit portfelining 422,26 trln so‘mi yoki qariyb 66 foizi davlat ulushi mavjud banklar hissasiga to‘g‘ri kelgan.

Ayni paytda kredit portfeli sifatida ham ijobiy o‘zgarish kuzatilgan. 2026-yil 1-iyunda muammoli kreditlar 23,61 trln so‘m yoki jami kreditlarning 3,7 foizini tashkil etgan bo‘lsa, 1-iyul holatiga ularning hajmi 22,94 trln so‘mga, ulushi esa 3,6 foizga kamaygan.

Bir oy davomida muammoli kreditlar qariyb 666 mlrd so'mga kamaygan. Bu banklarda kredit portfeli sifatini yaxshilash bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning muayyan natijasini ko'rsatsa-da, 22,9 trln so'mlik muammoli kreditlar hajmi risklarni boshqarishni yanada takomillashtirish zarurligini anglatadi.

Tahlil va natijalar

O'zbekiston tijorat banklari kredit portfelinig zamonaviy holati tahlili bank tizimida kreditlash hajmi yuqori sur'atlarda saqlanib qolayotganini ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yil 1-iyulda bank tizimining jami kredit portfeli 575,2 trln so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2026-yil 1-iyulga kelib 642,8 trln so'mga yetgan.

Bir yil davomida kreditlar hajmi 67,6 trln so'mga yoki qariyb 12 foizga oshgan. Shu davrda bank tizimining jami aktivlari 852,2 trln so'mdan 1 005,8 trln so'mga, depozitlar 355,6 trln so'mdan 473,8 trln so'mga, jami kapital esa 125,3 trln so'mdan 148,9 trln so'mga oshgan.

Ayniqsa, depozitlarning 33 foizga o'sishi banklarning ichki resurs bazasi kredit portfeliga nisbatan tezroq mustahkamlanayotganini ko'rsatadi.

Kredit portfelinig valyuta tarkibida ham muhim o'zgarish kuzatilgan. 2025-yil 1-iyul holatida xorijiy valyutadagi kreditlar 238,8 trln so'mni yoki jami kreditlarning 42 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2026-yil 1-iyulda ularning hajmi 252,0 trln so'mga yetgan, biroq jami portfeldagi ulushi 39 foizgacha kamaygan. Mazkur holat milliy valyutadagi kreditlarning nisbatan yuqori sur'atlarda o'sayotganini anglatadi. Xorijiy valyutadagi kreditlar ulushining pasayishi, ayniqsa valyuta tushumiga ega bo'lmagan qarz oluvchilar uchun kurs o'zgarishidan kelib chiqadigan kredit risklarini kamaytirish nuqtayi nazaridan ijobiy baholanishi mumkin.

2026-yil 1-iyul holatida jami 642,8 trln so'mlik kredit portfelinig 235,9 trln so'mi jismoniy shaxslarga, 406,9 trln so'mi esa yuridik shaxslarga ajratilgan. Hisob-kitoblarga ko'ra, jismoniy shaxslar kreditlari jami portfelning qariyb 36,7 foizini, yuridik shaxslar kreditlari esa 63,3 foizini tashkil etgan. Shu bilan birga, bank tizimidagi depozitlarning 179,8 trln so'mi jismoniy shaxslar, 294,0 trln so'mi yuridik shaxslar hissasiga to'g'ri kelgan. Bu kredit portfelini boshqarishda korporativ va chakana segmentlar uchun alohida risk siyosatini shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

Banklarning mulkchilik tarkibi bo'yicha tahlil kredit bozorida davlat ulushi mavjud banklarning mavqei hali ham yuqori ekanini ko'rsatadi. 2026-yil 1-iyulda davlat ulushi mavjud banklar kredit portfeli 422,3 trln so'mni tashkil etib, jami bank kreditlarining 66 foiziga teng bo'lgan. Shu banklar hissasiga jami depozitlarning 52 foizi to'g'ri kelgan. Demak, davlat ishtirokidagi banklarda kreditlar ulushi depozitlar ulushidan yuqori bo'lib qolmoqda, bu esa kredit resurslarini shakllantirish va likvidlikni boshqarish masalalariga alohida e'tibor berishni talab qiladi.

Banklar kesimida ham kredit portfeli sezilarli darajada konsentratsiyalashgan. 2026-yil 1-iyul holatida O'zmilliybank kredit portfeli 107,1 trln so'm, Agrobankniki 91,2 trln so'm, O'zsanoatqurilishbankniki esa 61,0 trln so'mni tashkil etgan. Ushbu uch bankning o'zi jami kredit portfelinig qariyb 40,3 foizini shakllantirgan. Bundan tashqari, aktivlari 30 trln so'mdan yuqori bo'lgan 12 ta yirik bank hissasiga 530,2 trln so'mlik kreditlar to'g'ri kelib, bu jami kredit portfelinig qariyb 82,5 foizini tashkil etgan. Bu holat bank tizimida kredit resurslarining katta qismi yirik banklarda jamlanganini ko'rsatadi.

Kredit portfeli sifatini baholashda muammoli kreditlar — NPL ko'rsatkichi alohida ahamiyatga ega. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2026-yil 1-iyul holatida jami muammoli kreditlar 22,94 trln so'mni tashkil etib, jami kredit portfelining 3,6 foiziga teng bo'lgan. Bir oy avval, ya'ni 2026-yil 1-iyunda NPL hajmi 23,61 trln so'm yoki jami kreditlarning 3,7 foizini tashkil etgan.

Demak, bir oy davomida muammoli kreditlar hajmi qariyb 666 mlrd so'mga kamaygan, NPL ulushi esa 0,1 foiz bandga pasaygan. Bu qisqa davrda kredit portfeli sifatida ma'lum ijobiy siljish yuz berganini bildiradi.

Biroq banklar kesimida muammoli kreditlar darajasi bir xil emas. 2026-yil 1-iyulda Mikrokreditbankda NPL darajasi 7,9 foiz, Biznesni rivojlantirish bankida 5,8 foiz, Asaka bankda 4,6 foiz, Xalq bankida esa 4,1 foizni tashkil etgan. Mazkur ko'rsatkichlar bank tizimi bo'yicha o'rtacha 3,6 foizlik darajadan yuqori. Shu sababli kredit portfelini boshqarishda banklar uchun yagona yondashuvdan ko'ra, qarzdorlarning tarmoq xususiyatlari, daromadlari, kredit tarixi va qarzga xizmat ko'rsatish imkoniyatiga mos differensial risk-menejment tizimini qo'llash maqsadga muvofiq.

Hududiy jihatdan tahlil qilinganda ham kreditlarning yuqori konsentratsiyasi kuzatiladi. 2026-yil 1-iyulda Toshkent shahriga to'g'ri kelgan kreditlar hajmi 295,2 trln so'm bo'lib, respublika bo'yicha jami kredit portfelining qariyb 46 foizini tashkil etgan. Farg'ona viloyatida 37,6 trln so'm, Samarqand viloyatida 33,1 trln so'm, Toshkent viloyatida esa 30,3 trln so'mlik kreditlar qayd etilgan. Bunday tafovut kredit portfelini boshqarishda hududlar iqtisodiy salohiyati, biznes faolligi va qarz oluvchilarning moliyaviy imkoniyatlarini hisobga olgan holda hududiy diversifikatsiyani kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston tijorat banklarida kredit portfeli hajmi izchil oshib borayotgan bo'lsa-da, ushbu jarayon kredit risklarini samarali boshqarish bilan uyg'un olib borilishi zarur. 2026-yil 1-iyul holatida bank tizimi kredit portfelining 642,8 trln so'mga yetgani kreditlash ko'lamining kengayganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, muammoli kreditlar hajmining 22,94 trln so'mni yoki jami kreditlarning 3,6 foizini tashkil etishi kredit portfeli sifatini nazorat qilish masalasi hali ham dolzarb ekanini bildiradi.

Kredit portfelini boshqarishni takomillashtirish uchun banklarda kreditlarni tarmoq, hudud va mijozlar bo'yicha diversifikatsiya qilish, yirik qarzdorlar bo'yicha limitlarni kuchaytirish, kredit scoring tizimlarini takomillashtirish hamda qarzdorlarning moliyaviy holatini muntazam monitoring qilish muhim hisoblanadi.

Ayniqsa, muammoli kreditlar yuzaga kelgandan keyin choralar ko'rishdan ko'ra, ularni oldindan aniqlashga xizmat qiluvchi erta ogohlantirish tizimlarini rivojlantirish samaraliroq natija beradi.

Shuningdek, kredit riskini baholashda sun'iy intellekt, Big Data va avtomatlashtirilgan tahlil vositalaridan foydalanish banklarning qaror qabul qilish tezligi va aniqligini oshirishi mumkin.

Riskka asoslangan foiz stavkalarini qo'llash, stress-testlarni muntazam o'tkazish va kredit portfelining konsentratsiya darajasini nazorat qilish ham bank moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Altman, E.I. (1968) 'Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy', *The Journal of Finance*, 23(4), pp. 589–609.
2. Basel Committee on Banking Supervision (2000) *Principles for the Management of Credit Risk*. Basel: Bank for International Settlements.
3. IFRS Foundation (2014) *IFRS 9 Financial Instruments*. London: IFRS Foundation.
4. Markowitz, H. (1952) 'Portfolio Selection', *The Journal of Finance*, 7(1), pp. 77–91.
5. Merton, R.C. (1974) 'On the Pricing of Corporate Debt: The Risk Structure of Interest Rates', *The Journal of Finance*, 29(2), pp. 449–470.
6. Saunders, A. and Allen, L. (2010) *Credit Risk Management In and Out of the Financial Crisis: New Approaches to Value at Risk and Other Paradigms*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
7. Stiglitz, J.E. and Weiss, A. (1981) 'Credit Rationing in Markets with Imperfect Information', *American Economic Review*, 71(3), pp. 393–410.
8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2026) *Bank sektorining asosiy ko'rsatkichlari: 2026-yil 1-iyul holatiga*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.
9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2026) *Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to'g'risida ma'lumot: 2026-yil 1-iyul holatiga*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.
10. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2026) *Tijorat banklari kreditlari va depozitlari bo'yicha statistik ma'lumotlar: 2026-yil 1-iyul holatiga*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.